

# META-ETİK ÖLÇEKLERİ

Uzm. Psikolog Onurcan Yılmaz<sup>1</sup>

## GİRİŞ

Nesnel ve Öznel Ahlak Senaryoları

“Meta” kelimesi “ilerisi” ya da “ötesi” anlamına gelmektedir. Dolayısıyla meta-etik dediğimiz ahlakın bir diğer ve aynı zamanda en karmaşık alt dalıdır. Ahlakın ötesiyle, ya da daha açık bir ifadeyle, ahlaka dair iddiaların nasıl savunulduğu ve gerekçelendirildiğiyle ilgilenir. Kısaca kurduğumuz normatif ahlak kurallarını neye dayanarak kurmaktayız sorusuna cevap veren felsefe alt dalına meta-etik denmektedir. Felsefi anlamda meta-etik hiç kuşkusuz birden fazla anlamlara gelmektedir ancak psikolojide genelde nesnellik (*objectivism/absolutism*) ve öznellik (*subjectivism/relativism*) şeklinde kavramsallaştırılmaktadır. Ancak psikoloji alanında bu meta-etiksel görüşleri ölçmek için kullanılan standart bir yöntem yoktur.

Ahlaka dair iddiaların nesnel ve evrensel olarak her koşula uygulanan iddialar mı yoksa mutlak anlamda doğrunun ya da hakikatin olmadığı iddialar mı olduğu konusunda kişilerin ne düşündüklerini anlamak adına Yılmaz ve Bahçekapılı (2015) bir takım senaryolar kullanmışlardır. Nesnellik, ahlaki iddiaların toplumdan topluma değişmeyen mutlak iddialar olduğundan bahsederken, öznellik, ahlaki iddialar hakkında mutlak ve kesin bir yargıya varılamayacağını ve ahlaka dair hiçbir iddianın nesnel anlamda doğru olmadığını savunmaktadır. Örneğin, arabayla yolda giderlerken bir kedi ezen iki kişiden biri arabayı sürüp final sınavlarına yetişmeleri gerektiğini söylerken, diğer kişi ne olursa olsun o kediyi veterinerine götürmek zorunda olduklarını söylemektedir. Katılımcılar ise bu senaryoya ilgili üç farklı soruya cevap vermektedirler. Birinci soruda A kişinin haklı olup olmadığını 1’le 7 arasındaki bir skalada değerlendirmektedirler. Aynı değerlendirmeyi “B kişisi haklıdır” önermesini düşünerek yapmaktadırlar. Kişilerin bu iki soruya verdikleri yanıtın farkının mutlak değeri onların nesnel ahlak puanını oluşturmaktadır çünkü nesnel ahlak aslında bir tartışmada bir tarafın (hangi taraf olduğundan bağımsız olarak) mutlaka haklı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Katılımcıların cevap verdikleri üçüncü soruyu ise “Bu gibi meselelerde mutlak anlamda doğru veya yanlış olmadığı için birinin haklı diğerinin haksız olduğu söylenemez” önermesine verdikleri yanıt oluşturmaktadır. Buna verilen yanıt katılımcının öznel ahlak puanını oluşturmaktadır. Katılımcılar toplamda

<sup>1</sup> Doğu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Araştırma Görevlisi  
İstanbul Üniversitesi, Sosyal Psikoloji Doktora Programı Öğrencisi

altı farklı senaryoya cevap vermektedirler. Yılmaz ve Bahçekapılı'nın (2015) yaptıkları çalışmada bu senaryolarda alınan nesnel ahlak puanının yüksek olmasıyla dindarlık arasında pozitif, öznel ahlak puanının yüksek olmasıyla ise dindarlık arasında ise negatif korelasyon olduğu görülmüştür. Ayrıca dindarlıkla ilgili kelimeler hatırlatılan grubun nesnel ahlak puanlarında anlamlı bir artış, öznel ahlak puanlarında ise anlamlı bir azalış meydana gelmiştir. Ancak bu ölçek şu ana kadar bildiğimiz başka bir çalışmada kullanılmamıştır. Felsefede oldukça fazla çalışılan ama psikolojide henüz hak ettiği değeri görmeyen meta-etiksel yargıları ölçmesi açısından bu araştırma bir ilk özelliği taşımaktadır. Bağlama gömük ve iki kişi arasındaki bir tartışma aracılığıyla konuyu anlamaya çalışması da hikâyelerin olumlu özelliklerinden biridir. Ancak hikâyelerde alınan nesnel ahlak puanı felsefi anlamda her zaman nesnel ahlakı göstermiyor olabilir. Ancak öznel ahlakı ölçme şekli daha önce kullanılan yöntemlerden daha iyi gözükmektedir. Çünkü daha öncesinden bu tür karmaşık meta-etiksel görüşler ölçek yardımıyla ölçülmekteydi (örneğin Forsyth, 1980).

### **İlahi Otoriteye Dayalı Ahlak Ölçeği**

Ahlaka dair iddiaların kaynağının ne olduğuyla ilgili bir soru meta-etiksel bir sorudur. İlahi Emir kuramına göre ahlaka dair iddiaların doğruluğu Tanrı'dan gelmektedir. Tüm felsefede olduğu gibi İlahi Emir Kuramı'nın da birden çok versiyonu vardır fakat en çok kabul gören ve en popüler olan yaklaşım Tanrı'nın zekâsının ve bilgeliğinin mükemmel olduğu ve dolayısıyla Tanrı'nın ahlakla ilgili buyruklarına harfi harfine uymamız gerektiği argümanından gelmektedir. Söz gelimi, Tanrı tüm semavi dinlerde buyurur ki hırsızlık yapmak günahdır ve ahlaki olarak her ne nedenle olursa olsun hırsızlık yapmak hoş görülmez. Bu kurama göre Tanrı bunu buyurduysa, ahlaklı olan budur. Dolayısıyla, bu kuram yukarıda özetlenen nesnellik-öznellik ilişkisinde nesnellikle yakın ilişkili bir başka meta-etiksel kuram olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla dindarların meta-etiksel duruşlarını bu şekilde kurduğu tahmini yapılabilir. Ancak bu meta-etiksel görüşü ilginç yapan bir diğer nokta, eğer Tanrı insan öldürmek ahlaken belli koşullarda doğrudur derse, Tanrı'nın mükemmelliği sorgulanamayacağından, ahlaki olarak insan öldürmenin de doğru olacağı kabul edilmek durumundadır. Dolayısıyla ilahi bir emirle buyurulan kurallar hiçbir şekilde tartışmaya ya da reddetmeye açık değildir. Goodwin ve Darley (2008) daha önceleri nesnel ahlaka inanmayı yordayan en önemli özelliğin ahlakın Tanrı tarafından kurulduğuna dair olan bu inancın olduğunu göstermişlerdir, ancak bunu ölçmek için görünüş geçerliliği yüksek tek bir soru kullanmışlardır. Piazza ve Landy (2013) ise bu meta-etiksel görüşü güvenilir bir şekilde ölçmek amacıyla 20 soruluk bir ölçek geliştirmiş ve güvenilirlik-geçerlilik değerlerine bakmışlardır. Piazza ve Landy (2013) tarafından geliştirilen ölçek 9'lu Likert tipi bir ölçektir ve 20 maddeden oluşmaktadır (orijinal güvenilirlik katsayısı = .98). Bu ölçek ahlaki doğruların insanın kendisinin rolü yerine tamamen Tanrı'nın buyrukları sonucu oluştuğu fikrini ölçmekte ve İlahi Buyruk Kuramı'nın geçerliliğini test etmektedir (*"Ahlaklı bir hayat sürdürmekle alakalı bilmemiz gereken her şey Tanrı tarafından bize bildirilmiştir"*). Ölçekten alınan yüksek puan ahlaki doğruların ve kuralların Tanrı'dan kaynaklandığı ve Tanrı bir şeye

doğru ya da yanlış dediği için o ahlaki kuralın doğru ya da yanlış olduğu inancının yüksekliğini göstermektedir. Yapılan analizler sonucunda ilk olarak ölçeğe Açıklayıcı Faktör Analizi uygulanmış ve tek faktör ortaya çıkmış ve bu tek faktör de %71'lik bir varyans açıklamıştır. Üstelik güvenilirlik katsayısı da .90'ın üzerindedir. Daha sonra bu ölçeğin dindarlıkla ve Ahlaki Temellerle ilişkilerine bakılmış ve hem dindarlık hem de bağlanım ahlak ilkelerine verilen önem arttıkça bu meta-etiksel görüşte de artış olduğu bulunmuştur. Daha sonraları Simpson, Piazza ve Rios (2016) 20 soruluk ölçeği 5 soruluk bir standart forma dönüştürerek Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanmış ve 5 soruluk versiyonun iyi uyum değerlerine sahip olduğunu göstermişlerdir.

## TÜRKÇE'YE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Yirmi maddelik ölçek Türkçe'ye Yılmaz (2015) tarafından çevrilmiş ve yine .90'ın üzerinde güvenilirlik katsayısına sahip olduğu bulunmuştur ancak ölçeğe herhangi bir faktör analizi uygulanmamıştır. Yine aynı çalışmada ahlaki ilahi bir otoriteye dayandırma meta-etiksel görüşünün dindarlıkla, bağlanım ilkeleriyle ve önyargılı tutumlarla pozitif, öznel ahlakla ise negatif anlamlı ilişkiler gösterdiği görülmüştür. Bu ölçeğin kullanıldığı herhangi başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu ölçek de daha önce hiç çalışılmayan meta-etiksel bir görüşü ölçmeye çabalaması açısından bir ilk olma özelliği göstermektedir. Buna rağmen ölçeğin hem Açıklayıcı hem de Doğrulayıcı Faktör Analizi sonuçları mükemmel yakın sonuçlar vermektedir. Bunun dışında hem güvenilirlik hem de geçerlilik değerleri oldukça iyi gözükmektedir. Kuramsal olarak da oldukça anlamlı bir ahlaki yönelimi ölçtüğünden, önemli bir ölçek olduğu söylenebilir. Ancak sözü geçen Türkçe versiyonuna en azından Doğrulayıcı Faktör Analizi uygulanıp standart bir form oluşturmak gerekmektedir.

## KAYNAKÇA

- Forsyth, D. R. (1980). A taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), 175-184.
- Goodwin, G. P., & Darley, J. M. (2008). The psychology of meta-ethics: Exploring objectivism. *Cognition*, 106(3), 1339-1366.
- Piazza, J., & Landy, J. F. (2013). "Lean not on your own understanding": Belief that morality is founded on divine authority and non-utilitarian moral judgments. *Judgment and Decision Making*, 8(6), 639-661.
- Simpson, A., Piazza, J., & Rios, K. (2016). Belief in divine moral authority: Validation of a shortened scale with implications for social attitudes and moral cognition. *Personality and Individual Differences*, 94, 256-265.
- Yılmaz, O. (2015). İlahi otorite, öznel ahlak ve ahlaki temeller kuramı çerçevesinde politik ve dini yönelimin ateistlere yönelik önyargıya etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Yılmaz, O., & Bahçekapılı, H. G. (2015). Without God, everything is permitted? The reciprocal influence of religious and meta-ethical beliefs. *Journal of Experimental Social Psychology*, 58, 95-100.

## NESNEL-ÖZNEL AHLAK (ÖRNEK SENARYO)

Aşağıda size bazı senaryolar verilmiştir. Sizden bu senaryodaki bazı kişilerin görüşlerinin haklılığı hakkında bir takım sorular sorulacaktır. Lütfen cevaplarınızı aşağıdaki ölçeği kullanarak derecelendiriniz.

- 0...Kesinlikle katılmıyorum
- 1...Katılmıyorum
- 2...Pek katılmıyorum
- 3...Ne katılıyorum ne katılmıyorum
- 4...Biraz katılıyorum
- 5...Katılıyorum
- 6...Kesinlikle katılıyorum

Ali ve Hasan bir tartışma içindedirler. Ali'ye piyangodan ödül çıkmıştır ancak Ali bunu fark etmeyerek ve umursamayarak biletini masanın üzerine bırakmıştır. Sonra Hasan piyango biletine ödül çıktığını fark etmiş ve ödülün tamamını kendisine alarak Ali'ye hiç pay vermemiştir. Ali Hasan'ın kendisine mutlaka pay vermek zorunda olduğunu savunurken, Hasan Ali'ye pay vermek zorunda olduğunu düşünmemektedir.

**Sizce kim haklıdır?**

**1) Ali haklıdır.**

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6  
Kesinlikle katılmıyorum Kesinlikle katılıyorum

**2) Hasan haklıdır.**

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6  
Kesinlikle katılmıyorum Kesinlikle katılıyorum

**3) Bu gibi meselelerde mutlak anlamda doğru veya yanlış olmadığı için birinin haklı diğerinin haksız olduğu söylenemez.**

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6  
Kesinlikle katılmıyorum Kesinlikle katılıyorum

## İLÂHİ OTORİTEYE DAYALI AHLAK ÖLÇEĞİ (ÖRNEK MADDELER)

Aşağıdaki testte ahlaki değerlerinizle ilgili bir dizi ifade bulacaksınız. Lütfen verilen ifadelere ne ölçüde katılıp katılmadığınızı, aşağıdaki sayıları kullanarak değerlendiriniz..

1-----2-----3-----4-----5-----6-----7-----8-----9  
Kesinlikle katılmıyorum Kesinlikle katılıyorum

1) Ahlaklı bir hayat sürdürmekle alakalı bilmemiz gereken her şey Tanrı tarafından bize bildirilmiştir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2) Ahlak ile ilgili gerçek, yalnız Tanrı tarafından bildirilir	1	2	3	4	5	6	7	8	9